

OM HUSE og I SKANDINAVIENS

Claude Lévi-Strauss introducerede på et forholdsvis fremskredent tidspunkt i sin karriere en teori om en særlig social organisation, der adskilte sig markant fra de slægtsbaserede samfund, han ellers havde fokuseret på. Han navngav denne orden *société à maison* - husforbundet. Et vigtigt grundlag for definitionen var de tidlige europæiske adelshuse, og deres særlige måde at håndtere slægtskabsrelationer på.

Siden Lévi-Strauss' introduktion af teorien om husforbundet er der ikke mindst i Skandinavien blevet fremdraget et meget betydeligt arkæologisk fundmateriale, der belyser fremkomsten af de tidlige aristokratier i perioden fra yngre jernalder til tidlig middelalder - det vil sige tidsrummet 500-1200. Der er dermed i dag et langt bedre grundlag for at forstå de fænomener, der blev sammenfattet under begrebet *société à maison*. Det er oplagt at se på, hvordan

de arkæologiske resultater forholder sig til Lévi-Strauss' tanker og kan bidrage til en mere nuanceret forståelse af husforbundet, men også hvordan hans oprindelige ideer kan anvendes i den arkæologiske tolkning af de nye materielle fund.

Levi-Strauss, slægten og huset

Kernen i Claude Lévi-Strauss' akademiske virke har altid været hans analyser af sociale strukturer og herunder ikke mindst familiens

SLÆGTSKAB

YNGRE JERNALDER

af MADS DENGSO JESSEN OG MADS KÄHLER HOLST

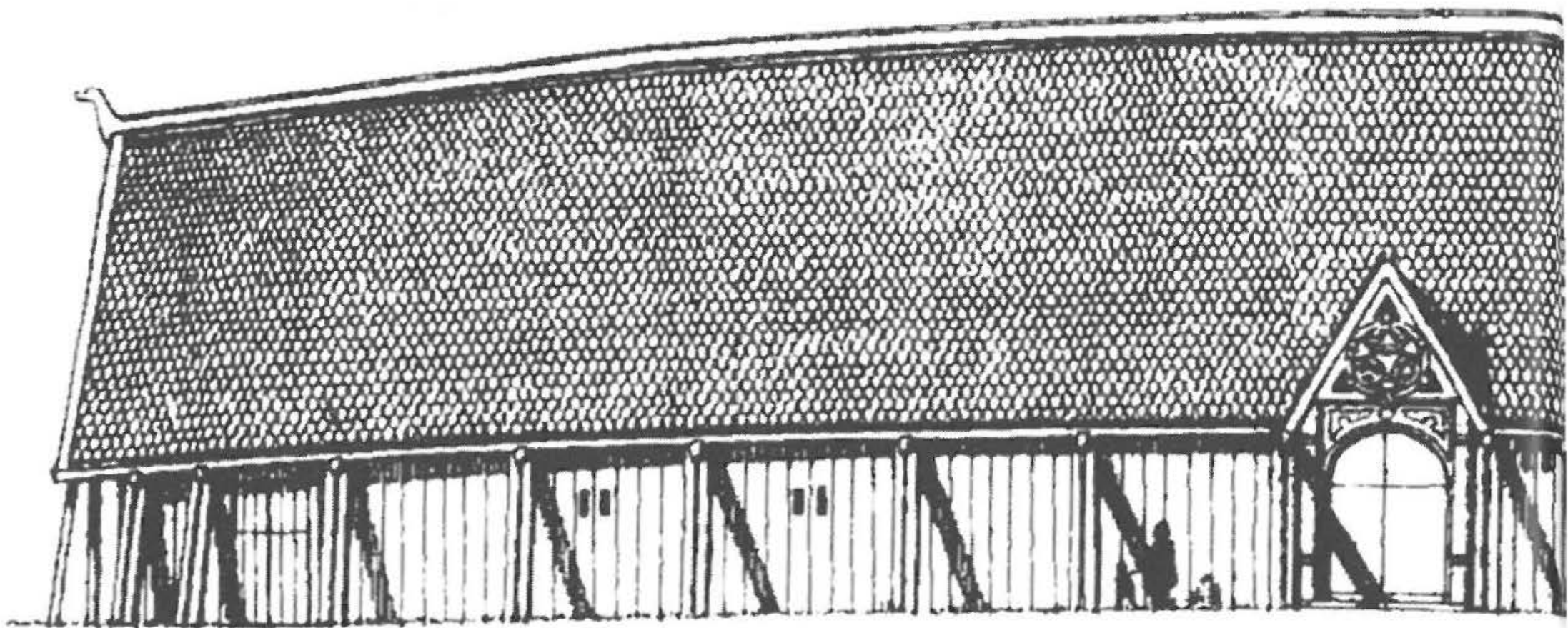
og slægtens opbygning. I sine senere arbejder fremlægger han imidlertid et nyt syn på, hvorledes slægtskabsrelationer kan organiseres. Han forlader en enstrenget struktur, hvor slægt udelukkende er defineret af blods- og ægteskabsbånd, hvilket ellers var synspunktet i hans tidligere publikationer, og han åbner dermed for alternative måder at afgrænse slægten på. Det alternativ, som Lévi-Strauss fokuserer på, kalder han i bogen *The Way of the Masks for société à maison* (husforbund), og han definerer det således: en fælles organisme [moralsk person], som besidder en ejendom bestående af materiel og immateriel rigdom, der videreføres ved overførsel af dets navn gennem en reel eller imaginær linje, hvilken bliver betragtet som legitim så længe denne kontinuitet kan udtrykkes gennem slægtskab eller tilknytning, og, som oftest, begge.

Man fristes næsten til at sige, at han her fremlægger en anti-slægtskabsstruktur, idet han medregner generel tilknytning og sågar ejendom og titler som del af slægtens organisering - en situation der ville være utænkelig i hans tidligere tolkninger. Dermed retter Lévi-Strauss opmærksomheden mod forskellige sociale situationer, hvor konventionelle slægtskabsforklaringer bliver utilstrækkelige, og han understreger i stedet husets betydning for slægtens sammensætning og beståen. Lévi-Strauss taler ligefrem om, at husforbundet som social institution 'transcenderer' og 'forener' traditionelle slægtsrelationer og dermed muliggør en kombination af normalt modstillede kategorier som patri-/matrilinearitet eller endo-/exogami. Idet velkendte principper som herkomst og arveret ikke længere inden for husforbundet er de eneste rammer for den

sociale gruppes - slægtens - afgrænsning, bliver alliancedannelse af særlig betydning for den sociale orden. Husforbundet bliver dermed ifølge Lévi-Strauss forankret i alliancerelationer.

Dette fokus på mere praktisk orienterede former for slægtskonstellationer, samt Lévi-Strauss' valg af *maison* (hus) som et teoretisk emne, har siden ledt til en række analyser af husets sociale og fysiske struktur, samt dets rolle i etableringen af alternative slægtsrelationer. Særligt den fysiske side har et påfaldende fravær i Lévi-Strauss' egne værker om huset, hvorfor arkitektur og konstruktionsprincipper ofte er blevet undersøgt nærmere af senere forskere, der har taget Lévi-Strauss' teori op. For eksempel har Maurice Bloch behandlet *Zafimaniry*-husene på Madagaskar, hvor han påviser boligens og ægteskabets tætte sammenhæng, idet huset

Rekonstruktion af Lejre-hallen fremlagt af arkitekt Bente Draiby (1997). Her ses tydeligt kongehallens imponerende og meget iøjnefaldende udseende - en bygning, der udnyttede tidens konstruktionstekniske kunnen til det yderste.

gradvist bygges mere og mere solidt, af hårdere og hårdere materialer i takt med at ægteskabet rod-fæstes, og der fødes børn - endda i flere generationer efter at bygningen påbegyndtes. Med andre ord, huset bliver en materiel indfrielse af ægteskabets udvikling. Et andet eksempel er Yvonne Marshall's kombinerede etnografiske og arkæologiske undersøgelser, der viser op mod 2000 års meget konstante arkitektoniske udtryk i Nootka-indianernes boliger. Boliger, hvor fysisk residens i et bestemt hus definerede en persons sociale tilhørsforhold og kunne endda tilsidesætte både herkomst og ægteskabelig tilknytning.

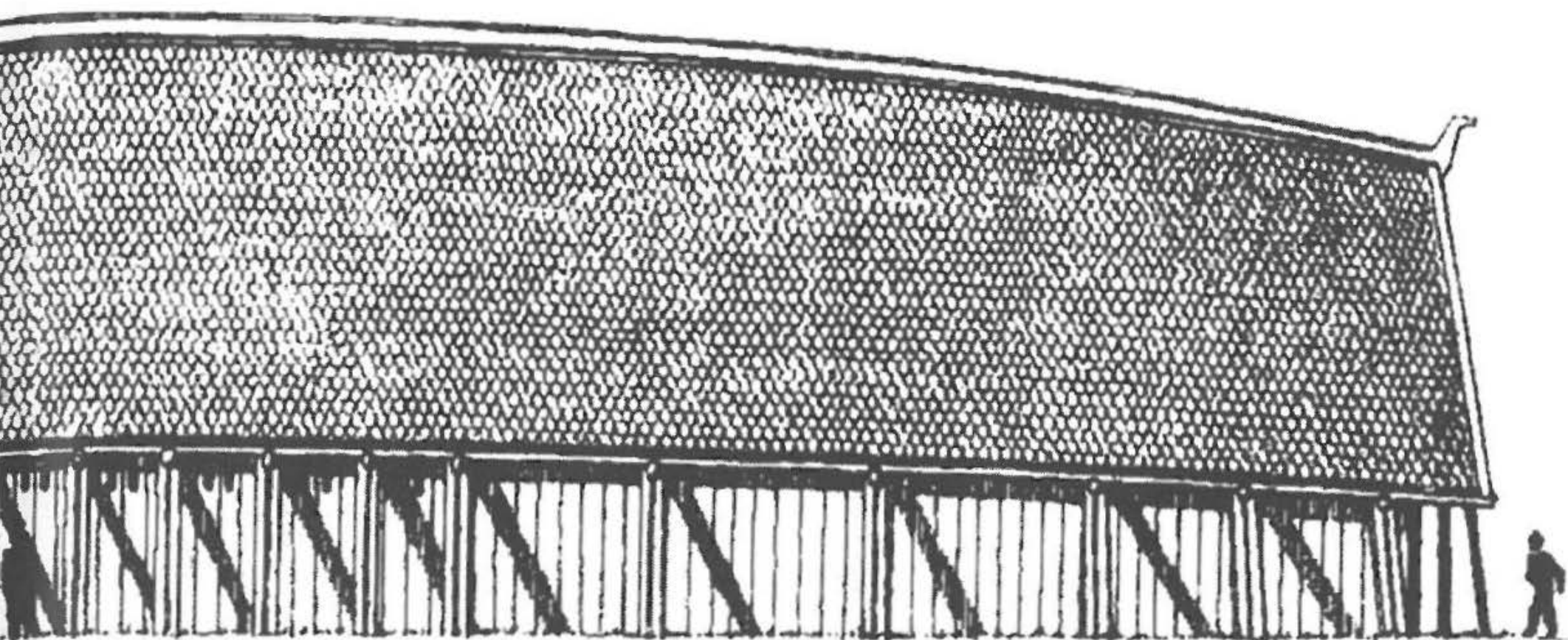
Generelt har de senere husanalyser haft geografisk fokus på klassiske etnografiske områder som den sydamerikanske regnskov, det sydlige Afrika og Sydøstasien. Lévi-Strauss' egne tekster

om *société à maison* benytter imidlertid den europæiske middelalders aristokratiske miljøer som udgangspunkt. I disse arbejder understreges ligefrem de tidligfeudale miljøers betydning for forståelsen af *société à maisons* struktur og virke. I det begyndende feudale samfund lagde "adelshusene" stor vægt på dels fæstningsanlæg og godser, der blev brugt til at fremvise rigdom og status, dels titler og navne, der benævnte social position, og alliancedannelser på tværs af traditionelle slægtsgrupperinger. Ved at formidle og administrere slægtskab gennem et konkret element som huse og bygninger, opløses den rigiditet, der kendetegner et reelt blodsbåndsbaseret slægtskabsystem, og flere allianceforbindelser bliver mulige. I realiteten bliver så forskellige forhold som jordbesiddelser - deres omfang og beliggen-

hed, titler, troskabssværgning og juridiske privilegier gyldige grunde til at etablere nye slægtskabsforbindelser. Og alt sammen er forhold, der kan få husforbundet til at vokse og udvikle sig, ud over hvad der er muligt gennem traditionelle genealogiske relationer. Dynamik og vekslende social dominans synes at være normalen for de aristokratiske husforbund, og de eneste langvarige holdepunkter udgøres af materielle forhold såsom konkrete huse og bygninger.

Lévi-Strauss diskuterer ikke direkte husforbundet som et grundlag for ulighed, men i Skandinavien - og i Europa mere bredt - er det tydeligvis tæt forbundet med udviklingen af hierarkiske strukturer. Gennem vikingetiden og tidlig middelalder er størsteparten af de sociale stridigheder, der udspiller sig, en kamp om at blive det le-

BB sept-97

dende husforbund over at større landområde. Denne kamp munder reelt ud i kongemagtens indførelse - ét husforbund skal lede de øvrige - og en gennemgribende hierarkisering af samfundet har på samme tid fundet sted.

Husforbundets forhistoriske opståen

Netop disse tidlige aristokratiske miljøers fysiske struktur har været genstand for en række arkæologiske analyser gennem de seneste årtier i Skandinavien. Gradvist er der blevet udgravet flere og flere godslignende anlæg med ganske velbevarede spor af hovedhuse og arbejdsbygninger, hvilket har medført et betydeligt bedre kendskab til dannelsen af de aristokratiske strukturer i forhistorien. I særdeleshed udgravninger af hovedbygninger, hvor gårdejereren havde sin private resi-

dens, har på flere lokaliteter givet interessante resultater.

En af disse lokaliteter er Gl. Lejre, hvor man i 1986 udgravede et langhus af betydelige dimensioner. Der er tale om et hus, der er rejst i midten af det syvende århundrede og genopført på samme sted i slutningen af 800-tallet. Bygningen er godt 48 meter lang og 11,5 meter bred, altså 500m² under tag, og har et meget karakteristisk grundrids med buede langvægge og skrånstillede støttestolper på ydersiden, samt rette gavle. Sådanne cigarformede hovedhuse er et nyt arkitektonisk tiltag, der indføres i Sydsandinavien i løbet af det syvende århundrede og som har til formål at flytte vægten af taget fra indre tagbærende stolper til væggen, hvilket medfører bredere og større rum inde i huset samt en større tagflade. Generelt bliver hovedhusene mere im-

posante på grund af den højryggede tagprofil og fuldtømrede vægkonstruktion - huse, der nærmest bliver paladslignende, som udgraveren Tom Christensen beskriver Lejre-bygningen. Med henvisning til de tidlige skriftlige kilder, betegnes denne type bygninger for haller. Lejre-hallen, som hører til blandt de største og ældste haller, er af mange forskere blevet identificeret som den faktiske bygning Heorot (Hjortehallen), der hjemses af monsteret Grendel i heltetkvadet Bjovulf. Ud over at være skueplads for en stor del af handlingen i kvadet spiller denne halbygning en anden væsentlig rolle - den sammenfatter hele kong Hrodgar's virke som hersker. Efter monsteret Grendels angreb og blokade af hallen sidder Hrodgar magtesløs tilbage i sit højsæde midt i hallen. Alt, hvad der er bygget op omkring Hrodgars status,

Tegningen "Rolv og Vigge" af Lorenz Frölich (1852) er en typisk nationalromantisk fremstilling af livet i Lejre-hallen. På billedet ses Vigge træde frem for Kong Rolv og give ham tilnavnet Krage (afkvistet træstamme), hvilket giver ham to guldarmringe. Vigge sværger da evig troskab til Rolv Krage og ender også med, som eneste overlevende, at hævne Rolv Krage ved at dræbe den indtrængende svenske konge

falder bort, idet hallen mister sine funktioner. Samme scenarie findes også i sagnet om Rolv Krage, hvor hallen i Lejre bliver brændt ned til grunden efter et

svigefuldt angreb af en svensk styrke. Det er et slag, der også indvarsler kongeslægten Skjoldungernes undergang - hallen er tabt og dermed mediet, hvormed man

virker og vises som ledende figur i samfundet. Uden hallen decimeres indflydelsen på tingenes gang, og bygningens forsvinden medfører herskerens forsvinden.

De storslåede haller som Heorot er fremstillet som idealbilleder på det civiliserede (aristokratiske) samfund. Sideløbende med at hallernes fysiske fremtræden står som et mål for husherrens succes og bedrifter, fungerede de som konkrete samlingspunkter for 'hushets' sociale forhandlinger, og blev derigennem et fundamentalt og normsættende element i et *société à maison*.

De aktiviteter, der hørte til hallens funktion, er i høj grad også tilknyttet husforbundets udvidelse. Drikkegilder, gavegivning, edsaflæggelse, gæstgiving og skjaldens recitation af heltegerninger fylder hovedparten af de skriftlige kilder, der beretter om livet i hallen.

der beretter om livet i hallen.

Aktiviteterne, der beskrives i sagnene, afspejles også i fundene, der er gjort under udgravning af hal-lokaliteterne. Ofte er der gjort talrige fund af ædelmetaller inde i bygningen eller i dens umiddelbare nærhed. Det kan være guldsmykker og de karakteristiske guldgubber eller genstande, som relaterer direkte til fest-

ligheder som kostbare drikke- bægge og -horn af glas.

Udtegning af guldgubbe fra Sorte Muld, Bornholm, af Eva Koch (1986). Motivet stemplet i guldfolie viser en kvinde der bærer et bæger frem. Sådanne guld- gubber findes ofte i store mængder i hallerne, og her særligt koncentreret omkring de indre tagbærende stolper.

Halbygning blev igennem disse handlinger yderst central i husforbundenes struktur og udgjorde selve rammen om alliancedannelserne og den sociale gruppes afgrænsning. Om end traditionelle slægtskabsrelationer stadig spillede en vigtig rolle i det endnu statsløse Skandinavien blev husforbundene i hallerne en måde, hvorpå man kunne udvide og omforme de eksisterende slægtskabsrelationer. Det medførte, at de siddende magthavere, fra højsædet i deres haller, kunne udøve en højere grad af kontrol med de omkringliggende egne, end hvad der muliggjordes gennem de mere rigide og begrænsede genealogiske relationer. Hallerne blev således betragtet som synonym for husforbundenes indflydelse på deres omgivelser og tiltrak sig derfor særlig opmærksomhed som kon-

kret magtreference både i de skriftlige kilder, og tilsyneladende også som fysisk anlæg.

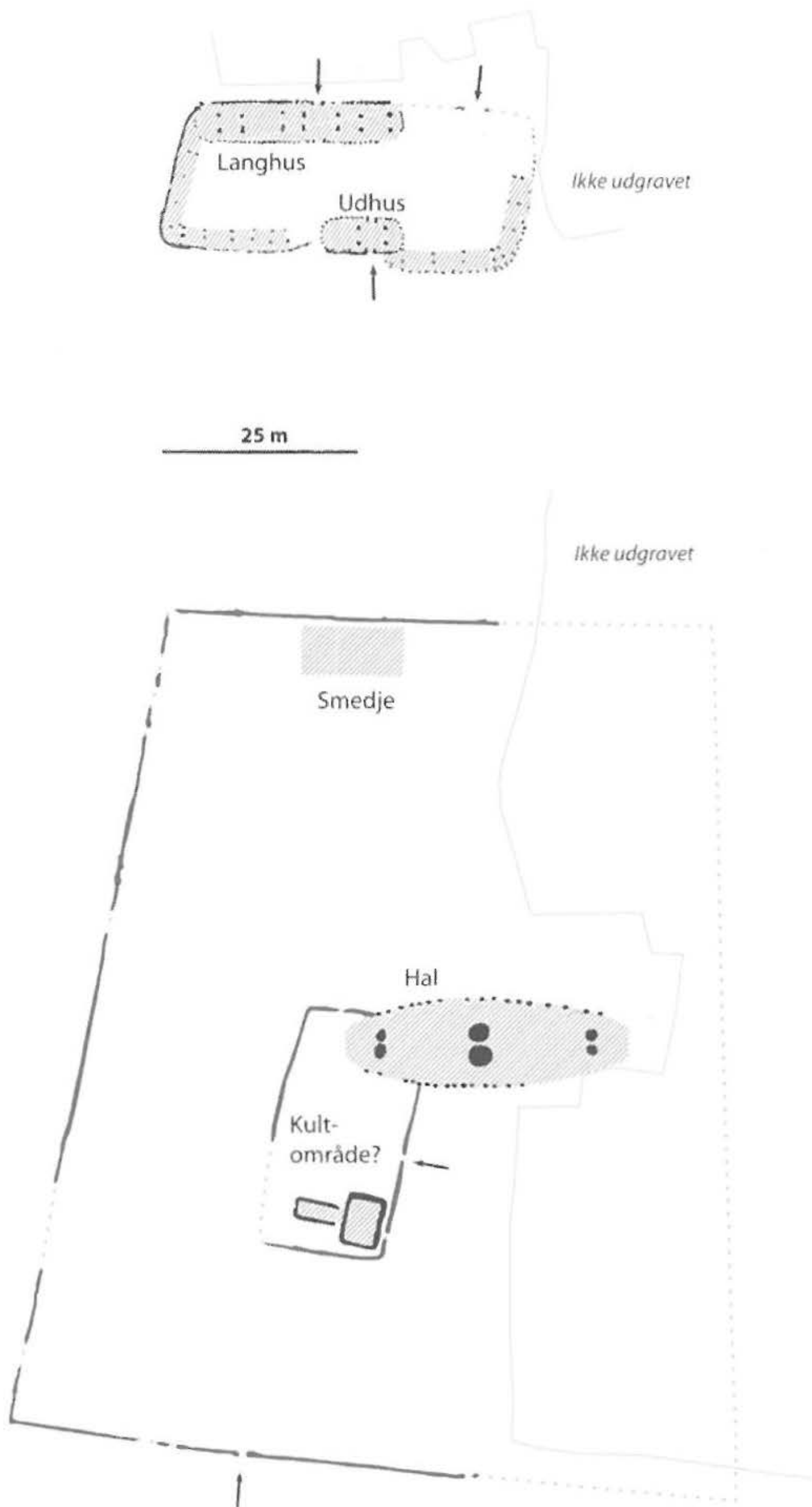
Idealiseringen af hallen som centrum for de vigtigste praksisser tilknyttet magtapparatet betød, at denne bygningstype undergik en markant forandring i takt med husforbundenes voksende betydning. Hallernes arkitektoniske kendetegn, de buede langvægge, støttestolper og få indre stolper, blev gradvist mere og mere udtalte elementer. Mod slutningen af 900-tallet bliver hallernes udseende tilnærmelsesvis standardiseret med kun to sæt indre tagbærende stolper, der også bevirker en rumopdeling med to mindre gavlrum og ét meget større midterrum, samt fravær af arbejdsrum såsom stald og køkken. Dermed er hallen blevet en bygning, der udelukkende har været benyttet til beboelse og funktioner, der relaterede til at konsolidere og højne 'husets' sociale position. Denne udvikling opnår i sin sidste fase omkring 1100-tallet en nærmest grotesk karakter, hvor størrelse og arkitektur bliver strakt til byggematerialernes yderste bæreevne. Eksempelvis den yngste hal i Järrestad, beliggende på Skånes sydøstkyst, udviser med største tydelighed disse tendenser. Tre halbygninger havde tidligere stået på stedet, hvoraf den første dateres til omkring år 600, men denne sidste havde en exceptionel arkitektur: de indre tagbærende stolper var helt forsvundet ligesom de skråtstillede støttestolper langs væggen. Til gengæld var selve væggen af unikke proportioner og opført i skifteværk af massive bjælker med stenskonning som støtte. Hele huset var cirka 50x14m, det vil sige

et enkelt rum på over 600m², hvilket er det største, kendte tømmerbyggede rum til dato i Skandinavien. Ganske enkelt en monumental, og givetvis prestige- fyldt, bygning.

Selvom denne bygning må formodes at udgøre et enkeltstående tilfælde, er den alligevel et idealbillede på hallen som socialkonstituerende faktor: Gradvist har bygningstypens arkitektur formet sig efter de funktioner, der ansås at være betydende for samfundets organisering, nemlig husforbundets videreførelse gennem eksempelvis afholdelse af hirdens troskabsritualer, alliancebanketter eller gaveudveksling. Disse praksisser krævede en konstant udvidelse af det fysiske rum i takt med opbygningen af husforbundets forskellige former for slægts- og alliancerelationer, og hallens centrale rum voksede dermed kontinuerligt.

Jysk lighed

De materielle spor efter husforbundene er imidlertid ikke ligeligt fordelt i Skandinavien. Hallerne og de medfølgende aristokratiske udtryk er i første omgang et overvejende østligt fænomen, mens bebyggelsen har en fundamentalt anden karakter i Jylland og videre mod sydvest i Nordtyskland og Holland. Her havde siden jernalderens begyndelse omkring 500 før Kristi fødsel eksisteret omfattende landsbysamfund bestående af samlinger af langhuse, der hver for sig fungerede som forholdsvist selvstændige økonomiske enheder med eget hushold. På samme tid viser marksystemerne spor efter faste arveprincipper med gentagne underinddelinger af jorden i lige store parceller. Hvert hus ser

Oversigtsplan over hallen ved Tissø nord for Slagelse (nederst) og gårdsparcel fra Nr. Snede (øverst), der tydeligt viser forskellen i størrelse, både for parcellens areal, men også for de enkelte huses grundplan. Begge planer er fra det 7. årh. (Tissø efter L. Jørgensen (2002) i *Plats och Praxis*).

ud til at have dannet ramme om en gruppestørrelse som en kernefamilie og med en levetid, der svarede til en generation. Nye huse blev derfor konstant opført på nye steder inden for et større bosættelsesområde, mens gamle blev nedlagt. Fokke Gerritsen har på grundlag af de hollandske fund foreslået, at mønstret afspejler, at langhusene fulgte deres familiers historie med grundlæggelse ved ægteskab og nedlæggelse ved død.

I løbet af de kommende århundreder bliver landsbyerne stadig strammere struktureret, men inden for disse rammer fortsætter gårdene med kontinuerligt at blive oprettet og nedlagt. Fra det femte eller sjette århundrede, på samme tid som de første aristokratiske udtryk for alvor træder frem i det østlige Skandinavien, dukker de tidligste skriftlige kilder til arve- og ægteskabsregler hos de germanske folkeslag op i Vesteuropa, i de såkaldte *Lex Barbarorum*. Her ses en meget kraftig vægning af den genetiske slægt, og med klar vægt på at de arveberettigede fik lige del i de efterladte værdier. De generelle principper for arvedeling, der træder frem her i de tidlige lovskrifter, synes i vid udstrækning at stemme overens med de mønstre, som ses i omlægninger af hegn og huse i de jyske landsbyer.

I Jylland og det øvrige nordvesteuropæiske lavland har landsbyens retsopfattelse dermed tilsyneladende taget udgangspunkt i en genetisk slægtsopfattelse, og hovedparten af de forandringer, der sker i landsbyerne kan henføres til den ret. Sammenlignet med det østskandinaviske aristokratiske udtryk kommer det vest-

lige landsbysamfund således i højere grad til at ligne Lévi-Strauss' klassiske slægts- og familiebaserede samfund.

I begge kontekster er der en tæt forbindelse mellem på den ene side beboernes sociale position og muligheder og på den anden side det fysiske hus, hvilket reflekteres i en fælles opmærksomhed på og udvikling af bygningens symbolske, normative og retlige betydninger. Men de værdier og retsprincipper, der knyttes til arkitekturen i de to situationer synes at være ganske forskellige. Mod vest har man i højere grad en institutionaliseret ret til et fysisk hus i kraft af ens genealogiske og ægteskabelige position, mens den ret ikke nødvendigvis bliver respekteret i øst, hvor huset til gengæld sætter dets beboere i stand til at gå ud over den genealogiske logik.

I de følgende århundreder frem mod vikingetiden kan de to organisationsformer følges parallelt med to meget forskellige udtryk i materiel kultur. De demonstrative rigdomsmarkeringer, der ses i både arkitektur og genstandsmateriale i de østdanske fund, vedbliver kun meget sparsomt at give sig til kende i det jyske, og der synes ligefrem at have været en aktiv egaliserings af gårdene med stramme rammer for deres udvidelsesmuligheder, og en standardisering af langhusene, hvilket antyder rigide normer i arkitekturen.

På den anden side er det også tydeligt, at der sker en kraftig gensidig påvirkning mellem øst og vest. Nogle af de veludviklede bebyggelsesreguleringer fra det vestlige overtages i øst, mens en afsmitning af de østlige hal-idea-

ler og en voksende stedsstabilitet og brugsperiode spores i hovedhusene i det jyske. Både husforbund og landsbyens slægtsidealer må derfor formodes igennem disse århundreder at have haft et stadigt skiftende indhold som konsekvens af den gensidige påvirkning mellem Øst- og Vestdanmark.

Samlet set er der således mere og mere, der tyder på, at Lévi-Strauss med teorien om *société à maison* gjorde opmærksom på en skelnen mellem to grundlæggende organisationsformer, som er afgørende for forståelsen af den yngre jernalders og middelalderens samfund i Nordeuropa. Teoriene om husforbundet kan dermed stadig bidrage til fortolkningen af de sociale strukturer, der eksisterede i det tidlige feudale Sydsandinavien. Til gengæld har de arkæologiske fund åbnet for en række nye muligheder for at studere den meget langvarige dannelse af de aristokratiske 'huse', de materielle virkemidler, som indgår i udviklingen, og samspillet mellem husforbundet og det slægtsbaserede hushold. Betydningen af den konkrete, fysiske bygning fremstår i dag langt mere væsentlig end det kommer til udtryk i Lévi-Strauss arbejde, og den parallelle regionale udvikling af de forskellige organisationsformer inden for selv et begrænset område som Sydsandinavien antyder en noget mere kompleks afhængighed end den skarpe adskillelse måske i første omgang giver indtryk af. Dermed er der også et nyt grundlag for en dybere forståelse af indholdet i og betydningen af Lévi-Strauss' tanker om husforbundet. ■

Læse mere i:

Tom Christensen 1991: *Lejre - Syn og Sagn*, Roskilde Museum.

Steen Hvass & Birger Storgaard 1993: *Da klinger I muld...25 års arkæologi i Danmark*. Jysk Arkæologisk Selskab.

Frands Herschend 1998: *Livet i hallen : tre fallstudier i den yngre jernalders aristokrati*. Uppsala Universitet.

MADS DENGSO JESSEN ER PH.D.-STUDENTE VED FORHISTORISK ARKÆOLOGI, AARHUS UNIVERSITET. HANS PROJEKT 'DET HELLE RUM I EN RELIGIØS BRYDNINGSTID' BEHANDLER OVERGANGEN FRA HEDENDOM TIL KRISTENDOM Gennem en analyse af skiftet i rituelle bygninger fra yngre jernalder og vikingetid til de tidligste kristne kirker.

MADS KÄHLER HOLST ER ADJUNKT VED FORHISTORISK ARKÆOLOGI PÅ AARHUS UNIVERSITET OG HAR I EN ÅRRÆKKE ARBEJDET MED DE NORDVESTEUROPEISKE LANDSBYSAMFUNDS OPSTÅEN OG ORGANISATION IGENNEM JERNALDER OG VIKINGETID, BLANDT ANDET DERES HÅNDTERING AF ARV OG EJENDOM.